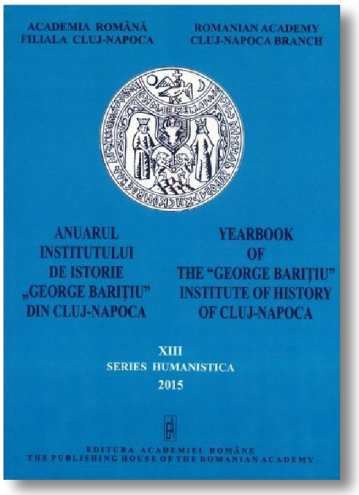

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca Series *Humanistica*

humanistica.ro

Imperativul progresului moral. Ipoteze contemporane privitoare la intervențiile biomedicale asupra moralității individuale

Codruța Cuceu

How to cite this article:
Cuceu, Codruța (2015) *Imperativul progresului moral. Ipoteze contemporane privitoare la intervențiile biomedicale asupra moralității individuale*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 13, pp. 195–206. DOI: 10.5281/zenodo.22966463

© 2015: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

IMPERATIVUL PROGRESULUI MORAL. IPOTEZE CONTEMPORANE PRIVITOARE LA INTERVENȚIILE BIOMEDICALE ASUPRA MORALITĂȚII INDIVIDUALE

Codruța Cuceu

Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca
Departamentul de Cercetări Socio-Umane

Abstract. *If the notion of improvement of the human nature and capacities has pervaded almost all the stages of human history and education has proved to be, until now, one of the most efficient and less risky means for achieving the betterment of individuals, in the last decade, the idea of human enhancement through biomedical means became one of the most debated themes within the field of contemporary applied philosophy and ethics. The idea of enhancement regards interventions upon various capacities of human individuals, thus targeting either the life extension, or enhancement of physical traits, mood states, cognitive and moral capacities. However, because of the complexity of human moral psychology and because of the insufficient scientific data concerning the neuro-scientific basis of the moral capacities of individuals, their enhancement through biomedical intervention is not yet available and, probably, neither will it become available in the near future. Within this study, we will try to argue that the entire contemporary debate focused on the moral bio-enhancement aims at testing the strength of the arguments formulated against it, with the opposite purpose of finding solid grounds which could sustain it and, which could, then, advertise for moral bio-enhancement as a good or as a service offered to the people of the future societies. The moral enhancement through bio-medical means implies a change at the level of each person's moral motivations that leads, thereafter, to an improved level of morality in her/his actions and decisions. By analyzing the nature and the possibility of human enhancement in general, as well as the meaning of moral enhancement through biomedical means, within this study, we will thoroughly discuss the arguments that either support, or reject the permissibility of moral enhancement relating them to questions regarding its possibility.*

Keywords: *morality, moral enhancement, bio-medical means, education, emotional modulation, consequentialism, deontological ethics, commodification.*

CINCI ARGUMENTE ÎN FAVOAREA TERMENULUI DE „AMELIORARE" MORALĂ

Ca o consecință directă a progresului cognitiv al umanității şi ca urmare a avansului tehnologic, ideea *ameliorării* (cognitive, emoționale, fizice, prelungirii

An. Inst. de Ist. „G. Barițiu" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. XIII, 2015, p. 195–206

duratei vieții morale) devine un subiect tot mai frecvent discutat, ce stimulează şi animă puternic filosofia contemporană de ultimă oră. Implicând multiple controverse, această idee este vehiculată cel mai adesea în domeniul eticii (aplicate), generând o metodă de argumentare foarte apropiată de cea proprie filosofiei analitice, iar dezbaterea pe marginea problematicii ameliorării implică o structurare dihotomică a argumentelor. Dinamica discursului pe tema ameliorării este întreținută prin analizarea fiecărui argument în parte, din cât mai multe perspective. Din punct de vedere metodologic, separarea/individualizarea argumentelor şi cercetarea implicațiilor fiecăruia dintre ele ramifică structura inițială a problematicii, îmbogățind-o cu aspecte inedite ce conduc spre clarificarea fără rest a ideilor. Astfel, păstrându-se regulile paradigmei analitice în cristalizarea implicațiilor ameliorării umane, nivelul de predictibilitate a ideilor/argumentelor ivite creşte considerabil, la fel cum sporeşte şi gradul de certitudine a concluziilor ce pot sta, ulterior, ca fundament al unor politici publice sau reglementări legislative ce ar viza posibilitatea ameliorării umane.

Dezbaterea pe marginea acestei problematici a apărut în spațiul anglo-saxon, devenind, în ultimii ani, punctul cel mai fierbinte, una dintre cele mai controversate teme ale (bio)eticii contemporane. Cu excepția câtorva prezentări şi seminarii şi a unei traduceri din limba engleză a unui volum relevant în dezbaterea contemporană asupra ameliorării morale, semnat de Julian Savulescu şi Ingmar Persson (2014), în spațiul ideatic românesc, abordarea acestei teme dintr-o perspectivă filosofică a rămas, încă, marginală. Întrucât termenul utilizat în leagănul anglo-saxon este cel de *enhancement,* am ales, drept corespondent românesc al conceptului, pe cel de *ameliorare* din mai multe motive. În primul rând, întrucât termeni apropiați precum cel de *sporire* sau *îmbunătățire* sunt folosiți de tradiția teologică – filocalică sau isihastă –, am optat pentru conceptul de *ameliorare,* dorind să separăm înțelesul laic (etic, biomedical) de nuanțele teologice de care ceilalți doi termeni menționați ar fi fost impregnați, cu toate că şi tradiția teologică subliniază aceeaşi importanță a dezvoltării spirituale sau morale a umanității, însă mijloacele atingerii acesteia țin de un efort individual sau de suprafiresc/supranatural, pe câtă vreme dezvoltarea spirituală/morală afirmată în domeniul eticii aplicate (bioeticii) ține fie de ştiință sau tehnologie, fie de mijloace naturale/biologice, fie de mijloace artificiale/ de sinteză. Un termen alternativ, capabil de a surprinde caracterul „artificial" al (bio)-ameliorării morale, ar fi cel de „protezare" morală, care însă implică ideea corectării vreunui defect genetic, ce ar afecta capacitatea morală a indivizilor, sau a recuperării ca urmare a unei vătămări accidentale a acesteia. Or, discuția din domeniul bioeticii contemporane se concentrează asupra posibilității de a spori sau, mai precis, de a „potența" (Faiciuc, comunicare personală), prin metode naturale sau, şi mai rapid, prin tehnici şi proceduri artificiale, anumite capacități definitorii pentru indivizi.

Astfel, o a treia rațiune pentru decizia de a folosi noțiunea de *ameliorare* rezidă în faptul că aceasta implică şi presupoziția că natura umană este nedesăvârşită, dar,

totuşi, perfectibilă. Aceasta este şi ipoteza de la care pornesc majoritatea gânditorilor ce dezbat implicaţiile şi consecinţele ameliorării indivizilor.

Un alt motiv pentru alegerea termenului de *ameliorare* pentru traducerea ideii de *enhancement* rezidă în faptul că acest cuvânt implică, prin sensul său biologist (Marcu & Maneca, 1986)[1], ideea unei intervenţii externe, punctuale şi directe asupra substratului neuro-biologic al indivizilor, concepţie care exprimă cel mai îndeaproape esenţa dezbaterii contemporane pe marginea acestui subiect. Însăşi ideea ameliorării indivizilor a apărut ca urmare a dezvoltării bio-medicinei, a apariţiei noilor tehnologii medicale, care permit, astăzi, ingineria genetică, prelungirea vieţii şi, mai mult decât atât, sporirea calităţii vieţii. În plus, ceea ce mai recomandă utilizarea termenului de ameliorare este tocmai conotaţia medicală a acestei noţiuni ce presupune o îmbunătăţire temporară, precară, nicidecum o soluţie definitivă de perfecţionare a capacităţilor individuale; ca atare aceasta pare să surprindă cel mai bine conţinutul dezbaterilor din bioetica actuală.

CONSERVATORISM VERSUS PROGRESISM ÎN ABORDAREA BIO-AMELIORĂRII MORALE

Întrebarea filosofică imediată la care direcţii noi ale filosofiei contemporane se angajează să răspundă este următoarea: ce ne-ar putea opri să intervenim bio-medical asupra indivizilor în condiţiile în care dispunem de ştiinţa şi tehnologia care ne-ar permite această acţiune? Aşadar, sarcina anticipării implicaţiilor şi consecinţelor intervenţiilor de tip bio-medical asupra indivizilor, precum şi sarcina evaluării măsurii moralităţii acestei intervenţii le revin filosofilor. Se prefigurează astfel, în peisajul filosofic contemporan, cel puţin două poziţii dominante: una conservatoare şi una progresistă. Etichetată ca „bio-conservatoare", prima poziţie reflectă o perspectivă deontologică axată pe ideea existenţei unor principii morale călăuzitoare pentru viaţa indivizilor şi necesare pentru asigurarea echilibrului social. În măsura în care orice decizie individuală sau colectivă trebuie să ţină cont de această preeminenţă a principiilor morale, iar orice acţiune trebuie să se desfăşoare în limitele impuse de respectarea, conservarea acestor principii în sânul societăţii (Habermas, 2003; Kass, 2003), devine limpede că, potrivit perspectivei deontologice, primul criteriu în evaluarea permisibilităţii ameliorării indivizilor se cere a fi protejarea respectivelor principii morale. În consecinţă, această concepţie de factură deontologică se axează pe calcularea măsurii în care ameliorarea indivizilor ar putea afecta libertatea, autonomia, sau demnitatea lor. În plus, evitarea inechităţii sociale, ce ar putea fi generată de permisibilitatea ameliorării indivizilor, este un foarte puternic contra-argument dezvoltat în cadrul teoriei bio-

[1] Unul dintre sensurile termenului de ameliorare/ameliorație este cel ce desemnează o „ramură a geneticii care se ocupă cu crearea unor noi soiuri de plante sau de animale şi cu îmbunătăţirea soiurilor existente" (Marcu & Maneca, 1986).

conservatoare, ce propune mai degrabă păstrarea structurii „naturale" a capacităților umane şi refuză orice tip de intervenție ce ar putea să o modifice radical. Singura formă de ameliorare acceptată de acest tip de teorie este cea de tip „terapeutic", care vizează tocmai refacerea stării naturale de sănătate, ca funcționare normală a indivizilor în calitatea lor de membri ai speciei (Daniels, 2000).

Cea de-a doua direcție, cea „progresistă", porneşte de la presupoziția că ameliorarea indivizilor, în pofida faptului că afectează natura umană, poate contribui semnificativ la creşterea nivelului individual şi general de bunăstare (Harris, 2007; Savulescu, 2009). Conform concepției progresiste, măsura oricărei acțiuni este determinată de impactul pe care îl are asupra bunăstării individuale sau generale. Cu alte cuvinte, această concepție stabileşte o proporționalitate directă între nivelul de bunăstare şi legitimitatea/moralitatea acțiunii. Astfel, în evaluarea legitimității acțiunilor, această concepție vizează întotdeauna o înmulțire, o maximizare a consecințelor pozitive dimpreună cu o reducere a consecințelor negative. În cazul în care principala cale de legitimare morală a acțiunilor constă, în opinia gânditorilor utilitarişti, în evaluarea consecințelor şi a impactului lor asupra bunăstării individuale şi societale, devine evident că acelaşi tip de justificare morală poate fi aplicat şi în cazul aprecierii gradului de moralitate a ameliorării umane, chiar şi în cazul în care aceasta este realizată prin mijloace bio-medicale. Potrivit direcției de gândire consecințialiste (utilitariste), există două sensuri ale ideii de ameliorare: ameliorarea funcțională, specifică, a unei capacități individuale şi ameliorarea vieții unei ființe umane. Cele două sensuri au generat până acum, în literatura de specialitate, o gamă largă de concepții ale ameliorării (aproximativ nouă concepții), în funcție de abordarea favorizată de autori.

Totuşi, dificultățile de legitimare a ameliorării decurg, mai curând, din sensul funcțional al conceptului de ameliorare, adică din cel care priveşte ameliorarea unor capacități umane specifice, precum ar fi memoria, inteligența, sau a anumitor trăsături fizice.

BUNĂSTAREA ŞI ACCEPTABILITATEA MORALĂ A AMELIORĂRII INDIVIZILOR PRIN INGINERIE GENETICĂ ŞI/SAU MIJLOACE BIO-MEDICALE

Aria concepțiilor funcționale ale ameliorării este extrem de extinsă şi este determinată şi de natura intervenției asupra capacităților umane ce se doresc a fi îmbunătățite. Astfel, piramida concepției funcționale a ameliorării porneşte de la încercări „slabe", moderate, non-medicale, de îmbunătățire a diferitelor capacități ale indivizilor prin educație, apoi în încercări de a modifica mediul natural şi social cu scopul ameliorării indivizilor (abordare ideologică sau sociologică a ameliorării) şi se întinde până la forme radicale – medicalizate, de încercare de dezvoltare a diverselor capacități umane. O slăbiciune a acestei concepții funcționale a ameliorării

este detectabilă şi în miezul ei semnificativ şi reflectă nediferențierea ideii ameliorării de cea a tratamentului (Agar, 2014). Aceeaşi indistincție este prezentă însă şi în concepția normativă consecințialistă asupra bioameliorării. În măsura în care se poate susține necesitatea unei ameliorări de tip funcțional, respectiv a unei ameliorări a vreunei capacități umane specifice, pare a fi subînțeleasă, sau cel puțin implicită percepția negativă asupra oricărei imperfecțiuni a acelei capacități. Cu alte cuvinte, orice imperfecțiune a capacităților umane este văzută ca defect, ca dizabilitate care cere un tratament ameliorator. Chiar mai mult decât atât, există opinii radicale potrivit cărora chiar bolile, întrucât generează o diminuare a bunăstării individuale, sunt percepute ca făcând parte dintr-o subclasă a dizabilităților, iar pentru evitarea unora dintre acestea este justificată utilizarea ingineriei genetice (Powell & Buchanan, p. 49; Savulescu, 2009). În mod analogic, tratamentele medicale pentru diferite afecțiuni sunt concepute ca reprezentând o subclasă a ameliorării, iar lărgirea utilizării lor ar fi tot mai necesară (Savulescu, Sandberg & Kahane, 2011, p. 14).

Pe de altă parte, unul dintre argumentele cele mai puternice stabilite în defavoarea ideii de ameliorare a unei capacități specifice a indivizilor rezidă în posibilitatea ca doar îmbunătățirea unei singure capacități umane (cum este, de pildă, memoria) să poată conduce, pe de-o parte, la o scădere a bunăstării individuale (de exemplu, prin incapacitatea de a uita experiențe personale neplăcute sau prin capacitatea de a reține lucruri nesemnificative, inutile) şi/sau generale şi, pe de altă parte, să poată produce inegalități între indivizi. Atribuirea termenului de ameliorare unei simple îmbunătățiri sau creşterii performanței unei anumite capacități umane devine, în cazul în care nu contribuie la creşterea bunăstării unei persoane, nejustificată. Concepută independent de paradigma (necesității creşterii) bunăstării, această semnificație funcțională a conceptului de ameliorare devine extrem de controversată şi criticabilă.

Pe cale de consecință, dintre cele două înțelesuri ale ideii de ameliorare, singurul sens care ar putea fi considerat cu adevărat relevant, din perspectiva consecințialistă, este cel care are cel mai mare potențial de a creşte, în viața individuală şi/sau socială, nivelul bunăstării. Este vorba, aici, de o „adaptare" a indivizilor la noile provocări tehnologice, prin utilizarea mijloacelor tehnologice tot mai dezvoltate şi performante cu scopul prelungirii vieții, al îmbunătățirii calității ei sau chiar al creşterii gradului de moralitate a persoanelor, în ciuda riscului modificării, într-un viitor indeterminat, a „naturii" umane (Persson & Savulescu, 2010).

„Ameliorarea vieții persoanei" desemnează un tip de intervenție umană, cel mai adesea exterioară, benefică unei persoane, ce implică fie schimbări în starea sa biologică, fie în starea sa psihologică. Julian Savulescu a definit ameliorarea ca „orice schimbare în biologia sau psihologia unei persoane care creşte şansele acesteia de a trăi o viață bună în setul relevant de circumstanțe." (Savulescu, Sandberg & Kahane, 2011, p. 7).

Aşadar, dintr-o perspectivă normativă, singura ameliorare care merită încercată e cea care sporeşte calitatea vieții, contribuind astfel la creşterea neîndoielnică a nivelului general de bunăstare. Şi întrucât este incert că rezultatele unei ameliorări funcționale ar creşte bunăstarea indivizilor, doar „ameliorarea vieții unei ființe umane" (Savulescu, Sandberg & Kahane, 2011, p. 16) este cea care conține germenii creşterii bunăstării individuale şi, implicit, şi a societății. Acesta ar fi, prin urmare, şi singurul concept ce s-ar putea stabili ca fundament al unei viziuni normative a ameliorării umane. Problema contextului, a condițiilor în care devine necesară ameliorarea este o altă chestiune pe care justificarea acestui tip de intervenție umană o implică. Concepția normativă a ameliorării se construieşte pornind de la patru considerente principale. Primul dintre acestea este perspectiva pe care societatea o are, la un anumit moment, asupra bunăstării individului. Estimarea probabilității ca o formă de intervenție asupra naturii umane să crească şansele persoanei de a duce o viață bună este cel de-al doilea pilon pe care se întemeiază concepția normativă a ameliorării. Apoi, arhitectonica viziunii normative a ameliorării depinde, pe de-o parte, de descoperirea rațiunilor menite să susțină operarea unor modificări ale mediului natural sau social, evitându-se ameliorarea indivizilor, şi, pe de altă parte, de evaluarea posibilității ca procesul şi/sau rezultatul ameliorării să dăuneze indivizilor sau să sporească injustiția socială (Savulescu, Sandberg & Kahane, 2011, p. 15–16).

Acest tip de problematizări ia ca punct de referință acceptabilitatea morală a diverselor tipuri de ameliorare (cea fizică, emoțională, cognitivă sau morală) devenite accesibile prin dezvoltarea ştiinței şi prin apariția ingineriei genetice. Din această perspectivă, evaluarea riscurilor implicate, a posibilelor consecințe negative devine stringentă. Dintr-o perspectivă morală, controversele ce survin atunci când se discută posibilitatea ameliorării îşi au, cel mai adesea, originea fie în natura lor biomedicală, fie în dificultatea de estimare a măsurii în care ele sunt realizabile (din punct de vedere tehnologic) pe termen scurt sau mediu, fie în implicațiile ideologice ce chestionează, din perspectiva necesității evitării oricărei forme de eugenie, moralitatea intervenției bio-medicale cu scopul de a schimba natura umană.

Însă, cel puțin din punct de vedere pur teoretic, există un tip de ameliorare umană care pare să aibă un grad ridicat de rezistență la obiecțiile bio-conservatoare. Este vorba despre ameliorarea morală a indivizilor. Moralitatea deciziei de a permite forme de ameliorare fizică sau cognitivă este dubitabilă, întrucât, pe de-o parte, accesul indivizilor la mijloacele şi/sau tehnologiile folosite pentru ameliorare ar fi inegal şi, în plus, ar spori gradul inechității sociale prin discrepanța capacităților fizice sau cognitive ale celor care ar alege ameliorarea şi ale celor care ar refuza-o sau care nu ar putea avea acces la ea. Dimpotrivă însă, în cazul ameliorării morale, ce asumă ca scop principal exact minimizarea inechității sociale, ca efect direct al unui comportament (mai) moral al indivizilor ameliorați, sunt greu de invocat implicații imorale.

Din acest punct de vedere, teoriile ce susțin ameliorarea morală prezintă un grad mare de rezistență la obiecția bio-conservatoare potrivit căreia ameliorarea

bio-medicală în ansamblul ei este inacceptabilă moral, chiar dacă aceasta ar fi posibilă din punct de vedere tehnologic şi legală. În spectrul larg al teoretizărilor utilitariste pe marginea ameliorării umane, aprecierea riscurilor determinate de intervenția asupra naturii umane are menirea de a construi argumente rezistente la tezele şi obiecțiile acestei perspective bio-conservatoare.

Distinctă de perspectiva deontologică de sorginte kantiană, potrivit căreia moralitatea deciziilor şi a acțiunilor se judecă exclusiv în funcție de principii morale, ideea ameliorării morale este susținută de eticieni cu poziții consecințialiste/ utilitariste, precum Julian Savulescu, Ingmar Persson şi John Harris, care judecă moralitatea deciziilor şi acțiunilor în funcție de consecințele pe care le implică şi care privesc maximizarea consecințelor pozitive şi minimizarea consecințelor negative ca unic deziderat.

Presupoziția de la care pornesc majoritatea încercărilor de legitimare a ameliorării morale este că societatea contemporană este definită de o discordanță între ritmul acumulării cunoaşterii şi cel al dezvoltării morale a indivizilor. Altfel spus, cadența dezvoltării morale a umanității este prea lentă în comparație cu ritmul alert al acumulării cunoaşterii, generat de dezvoltarea ştiințifică şi tehnologică. Necesitatea reechilibrării acestei discordanțe ar putea, singură, justifica forme de ameliorare morală cu efect imediat. Tot ca o consecință a acestei dizarmonii contemporane generate de faptul că progresul cunoaşterii devansează dezvoltarea morală a umanității, gânditorii utilitarişti ajung până la a susține prioritatea ameliorării morale față de ameliorarea cognitivă (Persson & Savulescu, 2014).

PRIMUL PAS SPRE BIO-AMELIORARE: MODULAREA EMOȚIONALĂ. ARGUMENTE PRO ŞI CONTRA

Spre deosebire de perspectivele psihologice asupra dezvoltării morale, ce se axează pe stadiile dezvoltării morale, linia utilitaristă de gândire ținteşte spre explicitarea implicațiilor posibilității de a atinge mai rapid (prin mijloace cognitive – cunoaştere, înțelegere, educație, prin modulare emoțională şi în special prin mijloace bio-medicale) un nivel moral superior. Deocamdată este cert că din pricina complexității psihologiei morale a indivizilor şi din cauza insuficienței datelor ştiințifice referitoare la bazele neuro-ştiințifice ale capacităților morale ale persoanelor, pe termen scurt şi mediu, intervenția bio-medicală în scopul modificării psihologiei morale nu este încă posibilă.

Cu toate acestea, există deja încercări experimentale de a acționa, în mod indirect, bio-medical, asupra capacităților morale ale indivizilor, printr-o încercare de control – medicalizat sau nu, spre exemplu, prin evitarea unor stimuli, a unor factori generatori – ai emoțiilor negative sau contra-morale pe care le poate avea fie o persoană ce suferă de sociopatie sau psihopatie, fie o

persoană considerată normală din punct de vedere psihologic, dar care poate prezenta anumite aversiuni sociale. Thomas Douglas este cel care aduce în discuție posibilitatea ameliorării morale non-cognitive, prin modularea emoțiilor, adică prin atenuarea motivațiilor sau a emoțiilor „contra-morale" prin care o persoană își justifică, de obicei, acțiunile. „O persoană se ameliorează moral pe sine atunci când aceasta se schimbă în așa fel încât, ulterior acestei transformări, s-ar produce așteptări ca, în viitor, acea persoană sa dispună de motivații morale însumate mai bune decât ar fi avut altfel" (Douglas, 2008, p. 229). Scopul modulării emoțiilor, al controlului afectelor prin mijloace bio-medicale ar consta, deci, în îmbunătățirea morală a acțiunilor indivizilor. Întreaga teorie susținută de Thomas Douglas se fondează pe dovezi științifice ce provin din domeniul geneticii comportamentale şi al neuro-ştiințelor, potrivit cărora emoțiile contra-morale ale indivizilor ar avea o explicație genetică sau neuro-ştiințifică. De exemplu, există dovezi neuro-stiințifice ce explică genetic, biologic, aversiunea puternică față de un anumit grup rasial sau cazul agresivității impulsive. Aceste tipuri de emoții pot genera motivații pentru acțiuni ce nu ar putea fi acceptate de nicio teorie morală ca fiind morale. Emoțiile contra-morale sunt înțelese ca motive psihologice, stări sau procese mentale sau neuronale ce pot cauza, în absența unor restricții de altă natură – cognitive, religioase sau bio-medicale –, acțiunile anumitor persoane. Împotriva ideii de ameliorare morală pot fi construite mai multe argumente. Printre altele, există riscul ca un grad sporit de moralitate individuală să fie în detrimentul bunăstării persoanei, chiar dacă aceasta ar genera, totodată, creşterea nivelului general de moralitate a societății. John Harris dezvoltă alte trei argumente contrare atât posibilității, cât şi admisibilității formei non-cognitive a ameliorării morale. Primul se referă la lipsa de eficiență a unor asemenea intervenții, al doilea se referă la modul în care aceste intervenții ar afecta libertatea persoanei, iar al treilea privește posibilitatea folosirii aceloraşi tehnologii pentru alterarea moralității, şi nu doar cu scopul ameliorării morale.

În cazul primului argument, Harris porneşte de la premisa că emoțiile contra-morale, precum aversiunea rasială, nu sunt doar „reacții brute" ce țin de simpla natură a ființei umane, ci s-ar baza pe anumite prejudecăți, pe credințe false despre respectivele grupuri rasiale (Harris, 2011, pp. 104–105). El adaugă, astfel, acestor emoții, un conținut cognitiv şi, prin urmare, ameliorarea acestor emoții contra-morale poate fi realizată complet doar printr-o „combinație de raționalitate şi educație, posibil acompaniată de alte forme variate de ameliorare cognitivă, adiționale surselor sau fluxului educației şi logicii" (Harris, 2011, p. 105).

Cel de al doilea argument privește reducerea libertății morale ca urmare a atenuării anumitor emoții ce s-ar putea constitui în motivații ale unor decizii imorale. Pentru Harris, libertatea este unul dintre atributele definitorii ale ființei umane, iar moralitatea este concepută în strictă dependență de existența unui liber arbitru care include un potențial de emoții negative şi motivații contra-morale,

libertatea de a manifesta astfel de emoții, chiar şi libertatea de a face rău, de a acționa în detrimentul celorlalți.

Cel de-al treilea argument ia în calcul posibilitatea ca unele emoții să aibă o aparență contra-morală sau chiar să fie contra-morale doar în anumite contexte, iar, în altele, aceleaşi emoții să stea ca bază, ca motivații pentru decizii şi acțiuni morale sau chiar ca rațiuni pentru moralitatea de ansamblu a vieții individuale sau sociale. Este posibil ca, în asemenea cazuri, dacă se ignoră conținuturile adiționale cognitive ale emoțiilor, intervenția cu scopul ameliorării morale să poată provoca un declin moral.

Aceste argumente îi apar lui Thomas Douglas, pe de-o parte, insuficiente pentru a putea respinge total, pe baza lor, ameliorarea morală non-cognitivă şi, pe de altă parte, uşor inadecvate rezultatelor experimentelor de ultimă oră provenite din domeniile neuro-ştiințelor. Mai curând, concluzia corespunzătoare argumentelor invocate de John Harris ar fi cea potrivit căreia ameliorarea morală prin intermediul modulării *directe* a emoțiilor este *uneori* impermisibilă (Douglas, 2013, p. 168).

În plus, ca modalitate de combatere a acestor argumente, Douglas arată că o altă formă de modulare a emoțiilor, realizată prin mijloace elementare, ce nu țin de bio-medicină, cum este, spre exemplu, simpla evitare a stimulilor, ce ar putea crea motive contra-morale, poate fi tratată ca o formă alternativă, acceptabilă moral, de ameliorare morală non-cognitivă. Dezvoltând răspunsuri pentru fiecare dintre cele trei argumente critice avansate de John Harris, Douglas respinge ideea potrivit căreia emoțiile contra-morale ar avea şi un substrat cognitiv, invocând studii ce aparțin neuro-ştiințelor care demonstrează atât autonomia acestor emoții contra-morale față de orice fel de fundament cognitiv (convingeri false, prejudecăți), cât şi conținutul lor strict biologic (Douglas, 2013, p. 164). Apoi, Douglas neutralizează cel de-al doilea argument al lui Harris, cel referitor la limitarea libertății de a avea motivații negative rele şi libertatea de a acționa în detrimentul celorlalți prin ideea că intervențiile care cresc libertatea de a fi moral prin eliminarea sau atenuarea anumitor emoții nu descresc simultan libertatea de a fi imoral, iar uneori este preferabilă o restrângere a libertății pentru a preveni producerea unui rău mai mare (Douglas, 2013, p. 167). Împotriva celui de-al treilea argument construit de Harris în jurul ideii că intervenția non-cognitivă, bio-medicală asupra moralității ar putea genera, ca un efect advers, tocmai o degradare morală sau, la fel de grav, ar putea fi utilizată pentru atingerea altor scopuri şi/sau interese decât ameliorarea moralității individului, Douglas susține că nu există dovezi ştiințifice de tipul unui studiu istoric asupra efectelor ameliorării morale non-cognitive capabile să demonstreze efectele sale adverse (Douglas, 2013, p. 168). Prin urmare, în lipsa unor estimări precise ale efectelor adverse ale ameliorării morale, nu ar exista suficiente rațiuni pentru a respinge acest tip de ameliorare. Desigur, acest ultim argument al inexistenței dovezilor ştiințifice este unul falacios, el putând fi invocat la fel de uşor pentru a respinge bio-ameliorarea, căci, în lipsa unor testări sau verificări de tip experimental ale consecințelor benefice, pozitive ale ameliorării, nu există suficiente argumente pentru a accepta-o.

Presupoziția lui Douglas, la fel ca şi a altor gânditori consecințialişti, pare să fie aceea că, în lipsa unei intervenții sau a unei soluții de modificare a naturii umane, omenirea va ajunge, într-un viitor destul de apropiat, la auto-distrugere (Persson & Savulescu, 2014). Pe cale de consecință, bio-ameliorarea ar fi una dintre opțiunile morale prin care s-ar putea evita acest eveniment fatal.

CONCLUZIE

Extrem de controversată, problema ameliorării morale prin mijloace bio-medicale este adesea asociată, în discuția filosofică actuală, riscului degradării morale. Mai întâi, pentru că există riscul ca bio-ameliorarea să poată fi folosită ca un instrument accesibil pentru atingerea unor scopuri mai puțin morale, ce ar consta în stabilirea unor relații de tip ierarhic între membrii bio-ameliorați şi cei neameliorați ai unei societăți. Apoi, pentru că ameliorarea morală prin mijloace bio-medicale ar putea genera, ca „efect secundar", o atenuare a emoțiilor indivizilor, ce ar opta pentru acest tip de procedură/medicație, scădere emoțională ce ar putea cauza totodată şi o reducere a reacțiilor indivizilor, în cazul în care aceştia s-ar confrunta cu un eveniment imoral.

Acuza că ameliorarea morală ar reprezenta doar o formă voalată de eugenie constituie un al treilea punct al polemicii pe marginea chestiunii discutate. Suspiciunea de eugenie poate fi însă uşor refutată prin argumentul că eugenia presupune, mai cu seamă, selecția genetică a embrionilor, pe baza unor caracteristici morale prestabilite, şi nu ameliorarea morală temporară sau de durată, prin mijloace bio-medicale, a indivizilor aflați deja în viață. În plus, intervenția bio-medicală e propusă ca o opțiune directă, individuală, voluntară, nu impusă, şi vizează, în mod direct, modificarea (pre)dispoziției morale a persoanelor. Doar ca efect indirect, bio-ameliorarea morală implică schimbarea comportamentului moral individual şi modificarea interacțiunilor de tip social. În dezbaterile etice contemporane, bio-ameliorarea morală este imaginată ca o alegere care, ținând cont de principiul autonomiei individuale, nu lezează în niciun fel liberul arbitru. Dimpotrivă, caracterul temporar, „precar" al bio-ameliorării şi posibilitatea de a renunța în orice moment la procedurile medicale pe care aceasta le-ar implica garantează autonomia individuală şi liberul arbitru. Două sunt momentele în care se exercită liberul arbitru în procesul de bio-ameliorare individuală. Primul moment apare atunci când o persoană se confruntă cu posibilitatea de a alege între a folosi mijloace bio-medicale pentru a se ameliora moral şi a ignora această posibilitate. Această alegere este bazată în mod direct pe exercitarea liberului arbitru. Opțiunea pentru bio-ameliorare, la fel ca şi ameliorarea morală prin educație, nu elimină liberul arbitru, întrucât alternativele între care cineva poate alege, indiferent dacă schimbă contextul sau constrângerile sub care operează acea alegere, sunt mereu disponibile. În cazul bio-ameliorării, varianta de a renunța la utilizarea mijloacelor

bio-medicale pentru ameliorare morală rămâne mereu disponibilă. Este vădit faptul că indivizii cei mai predispuşi spre a se bio-ameliora sunt aceia care au un nivel moral mai înalt decât al celor care nu doresc să fie bio-ameliorați moral. Cu toate acestea, chiar dacă cei care refuză bio-ameliorarea ar fi tocmai aceia care ar putea beneficia cel mai mult de pe urma ei, în cazul ameliorării morale artificiale se impune, la fel ca în cazul oricărui tratament de tip medical, respectarea liberului arbitru şi a autonomiei individuale, chiar în detrimentul atingerii, de către toți indivizii, a unui standard minimal de moralitate. Ameliorarea morală artificială ar oferi atât posibilitatea unui terapii morale în vederea atingerii unui nivel minimal, „normal" de moralitate, cât şi posibilitatea unei îmbunătățiri ce vizează creşterea în cât mai mare măsura a nivelului de moralitate, neluând în considerare ceea ce societatea ar defini ca prag minimal de moralitate.

Apoi, problema posibilității afectării liberului arbitru apare în cazul celor care ar opta pentru ameliorarea morală artificială. Prin modificarea anumitor factori afectivi, respectiv prin atenuarea emoțiilor contra-morale, bio-ameliorarea pare să implice o reaşezare, un nou tip de ierarhizare a valorilor individuale. Însă, în pofida acestei reaşezări a valorilor (morale) individuale, bio-ameliorarea nu generează un determinism moral radical, ce ar anula sau slăbi liberul arbitru al persoanelor care optează pentru ea, ci determină doar o înclinație, o motivație morală care poate slăbi libertatea de decizie şi acțiune, dar cu scopul de a spori nivelul moralității respectivelor decizii sau acțiuni, fără a anihila însă exercitarea liberului arbitru.

Întreaga dezbatere asupra bio-ameliorării din etica actuală pare să testeze vigoarea argumentelor ce resping ameliorarea morală artificială, cu scopul opus de a descoperi fundamente solide care ar putea susține ameliorarea morală şi de a o valida ca pe un bun sau un serviciu ofertat indivizilor societăților viitoare. Un întreg proces de comodificare planează asupra ideii de bio-ameliorare, fie ea morală, fizică sau cognitivă.

Din acest unghi, orice formă de bio-ameliorare, dar cu atât mai mult cea morală, ce răspunde nevoilor de conservare a speciei umane, în condițiile tot mai crescute de risc de auto-distrugere, devine un „produs" la îndemâna consumatorilor. Privită ca un produs ca oricare altul, opțiunea pentru bio-ameliorare s-ar bucura de o neutralitate morală. Alegerea inițială de a face uz de mijloace bio-medicale, cu scopul ameliorării morale, sau de a ignora această variantă seamănă cu alegerea oricărui alt produs terapeutic sau a oricărui alt compus organic sau sintetic accesibil pentru sporirea duratei sau a calității vieții.

Astfel, mijloacele bio-medicale folosite cu scopul ameliorării morale par a intra, la rândul lor, în plaja de „bunuri" disponibile, ofertate de societățile actuale de tip consumerist. Un argument în plus, în logica societăților actuale, în speță a celor occidentale, în favoarea bio-ameliorării morale ar fi acela că lărgirea gamei de alegere şi apariția oricărui „produs" nou par a antrena liberul arbitru prin exercitări constante şi repetate ale sale şi, prin urmare, sporesc gradul libertății individuale.

REFERINȚE

Agar, N. (2014). *A question about defining moral bioenhancement.* „Journal of Medical Ethics", 40(6), 369–370.

Daniels, N. (2000). *Normal functioning and the treatment-enhancement distinction.* „Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics", 9, 309–322.

Douglas, T. (2008). *Moral Enhancement.* „Journal for Applied Philosophy". 25(3), 228–245.

Douglas, T. (2013). *Moral Enhancement Via Direct Emotion Modulation: A Reply to John Harris.* „Bioethics", 27(3), 160–168.

Habermas, J. (2003). *The Future of Human Nature.* Cambridge: Polity Press.

Harris, J. (2007). *Enhancing Evolution: The Ethical Case for Making Better People*. Princeton: Princeton University Press.

Harris, J. (2011). *Moral Enhancement and Freedom.* „Bioethics", 25(2), 102–111.

Kass, L. R. (Ed.). (2003). *Beyond Therapy: Biotechnology and the Pursuit of Happiness*. Washington, D.C.: The President's Council on Bioethics.

Marcu, F., & Maneca, C. (1986). *Dicționar de neologisme*. Bucureşti: Editura Academiei.

Persson, I., & Savulescu, J. (2010). *Moral Transhumanism.* „Journal of Medicine and Philosophy", 35, 656–669.

Persson, I., & Savulescu, J. (2014). *Neadaptați pentru viitor. Nevoia de bio-ameliorare morală.* Bucureşti: Editura All.

Powell, R., & Buchanan, A. (2011). *Breaking Evolution's Chains: The Promise of Enhancement by Design.* In J. Savulescu, R. ter Meulen, & G. Kahane (Ed.), *Enhancing Human Capacities* (p. 49–70). Oxford: Wiley-Blackwell.

Savulescu, J. (2009). *Genetic interventions and the ethics of enhancement of human beings.* In B. Steinbock (Ed.), *The Oxford Handbook of Bioethics* (p. 516–535). Oxford: Oxford University Press.

Savulescu, J., Sandberg, A., & Kahane, G. (2011). *Introduction: Wellbeing and the Concept of Enhancement.* In J. Savulescu, R. ter Meulen, & G. Kahane (Ed.), *Enhancing Human Capacities* (p. 3–18). Oxford: Wiley-Blackwell.